

نوع مقاله: پژوهشی

معرفی و نماد شناسی نقوش سنگ مزارهای دوره اسلامی قبرستان روستای فش در شهرستان کنگاور

مریم طاهرآبادی^{۱*}، مهدی جاهد^۲^۱ کارشناس پایگاه منظر فرهنگی تاریخی هورامانات، سنندج، ایران.^۲ دانشجوی دکتری باستان شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

10.22080/jiar.2021.3218

چکیده

شهرستان کنگاور که در گستره تاریخی شهر کرمانشاه واقع شده و به موجب قرارگیری معبد آناهیتا در آن، همواره مورد مطالعه و شناخت باستان شناسان ایرانی و خارجی بوده است، این در حالیست که بیشترین فعالیت های باستان شناختی صورت پذیرفته در این شهرستان با محوریت معبد آناهیتا و محوطه تاریخی گودین تپه بوده و هست و دیگر آثار تاریخی و باستانی این شهرستان (مخصوصاً آثار دوران اسلامی) به نسبت کمتر مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته است. هدف از این پژوهش بررسی سنگ قبرهای دوره های اسلامی است که در قبرستان کوفی در دهستان فش از روستاهای کنگاور واقع شده است، در این راستا سعی در معرفی و شناخت نمادها و علائم روی سنگ قبرها و عقایدی است که مردم روستا برای زندگی پس از مرگ به آن اعتقاد دارند و همچنین طی این مقاله کوشش شده است بامعرفی نمونه های پر تکرار از فراموشی و تخریب آنها با ثبت و ضبط این نگاره ها جلوگیری شود. براساس مطالعه انجام گرفته بنظر می رسد مردمان روستای فش بازتابی از عقاید و باورهای خود را بر روی سنگ قبرهای درگذشتگان خود نقش می کرده اند.

دریافت:

۱۴۰۳/۰۷/۰۷

بازنگری:

۱۴۰۳/۰۹/۱۹

پذیرش:

۱۴۰۳/۱۲/۲۷

کلیدواژه ها:

کنگاور، دهستان فش، سنگ قبر، معبد آناهیتا، قبرستان کوفی

* نویسنده مسئول: مریم طاهرآبادی

آدرس: سنندج، پایگاه منظر فرهنگی تاریخی هورامانات

ایمیل: Maryamtaherabadi2015@gmail.com

۱ مقدمه

گورستان فش در انتهای جنوب شرق روستای فش و در ناحیه ای کوهستانی قرار گرفته است. این گورستان دارای سنگ قبرهای متنوعی است که می توان آنها را ما بین قرن های ۳ تا ۶ هجری قمری به صورت کل و پس از این تاریخ قرار داد. این سنگ قبرها در دو گروه زنان و مردان دسته بندی می شوند. سنگ قبرها از نظر نوع نقش اندازی و تزئینات برای هر دو نوع متفاوتند. تعداد اندکی از سنگ قبرهای این گورستان شکسته شده اند. تعداد زیادی نیز در زیر لایه ای خاک مدفون شده اند. برخی سنگ قبرهای پراکنده در این گورستان در سطح دیده می شود که از جای خود کنده شده اند. شاید بتوان اهمیت این سنگ قبرها را وجود نشان ها و نمادهایی دانست که بر روی آنها نقش شده اند. از این رو می توان از علم نشان شناسی به صورت مقدماتی برای تفسیر آنها استفاده کرد، «نشان شناسی علمی است که هدف خود را شناخت و تحلیل نشانه ها و نمادها چه آنها که به صورت زبان گفتاری یا نوشتاری در آمده اند و چه آنهایی که صورت های غیر زبانی دارند، اعم از نشانه های فیزیولوژیک، بیولوژیک، نظام های معنایی، نظام های ارزشی، نمادهای نمادین، جهان بینی های گوناگون و حتی همه ی اشکال حرکتی، حالتی، موقعیتی خودآگاه یا ناخودآگاه، تاکتیکی، استراتژیک، فکر شده یا نشده و ... اعلام می کند.» (فکوهی، ۱۳۸۳: ۳۰۰-۲۹۹)، با این رویکرد و با توجه به اینکه متأسفانه این سنگ قبرها در حال تخریب و فرسایش هستند، در این مقاله سعی کرده ایم به معرفی و شناسایی مقدماتی این نمادها بپردازیم.

۲ بیان مسئله

سنگ های قبور را می توان جزو کتاب های جهان دانست، بر روی بسیاری از سنگ قبرهای بجای مانده از تمدن های دور و نزدیک می توان علایم و نشانه هایی را دید که برای تفسیر آن باید از نشانه

شناسی سود جست. در حالت کلی بررسی نشانه های موجود از انسان های گذشته برای درک فرهنگ مردمان گذشته را می توان کار باستان شناسی دانست، در این میان باید گفت انسان گذشته نوع دیگری از نشانه ها را در میان آثار خویش بجای گذاشته که نمودی از رازهای مخفی، بیانی موجز از یک باور جمعی یا مسائلی دیگر مرتبط با فرهنگ ایشان است، از این رو می توان نشانه را امری عینی و ملموس دانست که بجای پدیده ای می نشیند که حاضر نیست و نشانه شناسی مطالعه همین نشانه ها و نمادهاست. آثار به جا مانده بر روی یک سنگ قبر، چون کلامی خاموش گنجینه هنر گذشتگان را معرفی می کند؛ بر اساس این نقش ها، شناسایی سنگ قبر مردان و زنان حتی برای افراد عامی و آنهاییکه سواد خواندن ندارند نیز به راحتی میسر است. بدون شک این تصاویر دارای معانی فلسفی خاصی هستند که تحت تاثیر عقاید مذهبی، روایات و باورهای مردمی شکل گرفته است. از این رو در این مقاله سعی بر معرفی و شناسایی نقوش موجود بر روی سنگ قبرهای گورستان کوفی در دهستان فش پرداخته ایم تا علاوه بر ثبت آنها پیش از تخریب کامل، تا حدی مسائل و باورهای مرتبط با این نقوش را نیز معرفی، ثبت و تحلیل کرده باشیم.

۳ اهداف و ضرورت پژوهش

گورستان های قدیمی کشور با سنگ قبرهای منحصر به فرد و بی نظیر خود حامل بخشی از فرهنگ ما در گذشته های دور و نزدیک و میدان کار پژوهشی بزرگی برای پژوهشگران تاریخی، فرهنگی و هنری است که متأسفانه به مرور زمان در حال تخریب شدن یا توسط غارتگران عتیقه در حال به تاراج رفتن هستند. با تحقیق و پژوهش هر چه بیشتر در این موضوع می توان تمام داده های فرهنگی موجود را ثبت و ضبط کرد. با تکیه بر این نگرش در این مقاله به دنبال یافتن پاسخی برای پرسش های مورد نظر پژوهش هستیم.

تشکیل دادند. سابقه مطالعات بر روی سنگ قبر های روستای فش به بررسی سیف الله کامبخش فرد در ذیل بررسی و کاوش در معبد آناهیتا می رسد که طی آن تاریخ گذاری قبرستان را مربوط به قرون سوم تا ششم هجری می داند. یک نمونه از سنگ قبر که به نام شاه قلی در دوره صفوی به سال ۹۳۰ هجری قمری کنده شده است را به کنگاور منتقل کرده و مورد بررسی قرار داده اند (کامبخش فر، ۱۳۸۶). مطالعات بعدی مربوط به فرشته روز بهانی (۱۳۸۳) در قالب بررسی نقش و نگاره ها و متن کتیبه سنگ قبرها و مطالعات پس از وی مربوط به ادیب زاده (۱۳۸۸) است که طی یک بررسی محوطه های تاریخی شهرستان کنگاور، قبرستان روستا را مورد شناسائی و ثبت قرار داده است. و در آخر مطالعات بعدی مربوط به بررسی طاهر آبادی و باورسائی (۱۳۹۲) است که بر روی نمونه های محدودی از قبور محوطه است.

۶ موقعیت جغرافیایی و اداب و رسوم دفن و خاکسپاری اهالی روستای فش

روستای «فش» با ارتفاع ۱۵۶۰ متری بالاتر از سطح دریا، در ۱۰ کیلومتری غرب شهر کنگاور و ۱۰۰ کیلومتری غرب کرمانشاه قرار گرفته است. این روستا از جنوب به کوه سه سنگه، از شمال شرقی و شرق به کوه کیتی و از شمال غربی به کوه سه تخت محدود شده و رودخانه سراب فش در غرب روستا جریان دارد (نقشه ۱) (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۷۴).

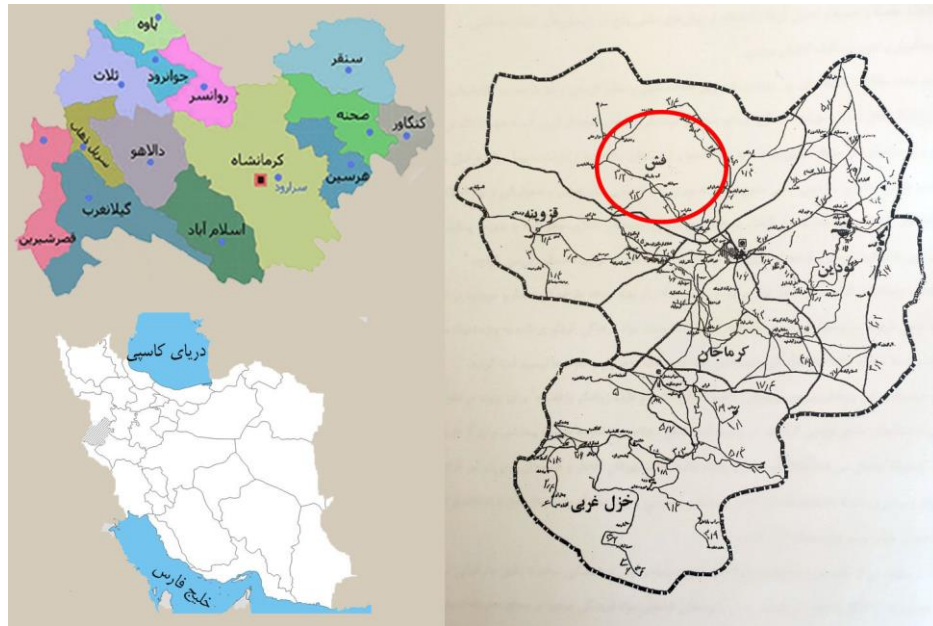
۴ پرسش های مورد نظر پژوهش

- ۱- نقوش غالب در سنگ قبرهای دوره اسلامی گورستان فش شامل چه مواردی است؟
- ۲- تاثیر عوامل مذهبی و اجتماعی بر سنگ قبرهای گورستان فش چگونه بوده است؟

روش تحقیق: پژوهش حاضر بر اساس روش توصیفی- تحلیلی انجام شده و مطالب آن از میان منابع موجود استخراج گردیده است. یافته اندوزی از طریق بررسی میدانی و کتابخانه ای است. نقوش و علائم قبرها پس از شناسایی، مطالعه و تحلیل شده و سپس برای ایجاد دیدی بهتر با نرم افزارهای رایانه ای ترسیم شده است.

۵ پیشینه ی پژوهش

طبق روایت های شفاهی، روستای فش ابتدا حبش نام داشته ولی در کتاب ایستگاه های پارتی نوشته " خاراکسی" جغرافی دان یونان در اواسط قرن اول میلادی نام "هُوش" در اطراف کنکور (نام قدیم کنگاور) ذکر شده است (خاراکسی، ۱۳۹۱). فش پیش از جنگ نهانند بین اعراب و ایرانیان شهری آباد و پر زرق و برق بوده، یکی از قطب های تجاری مهم و مستقل از کنگاور به حساب می رفته، که در آن جنگ به کلی ویران، متروک و خالی از سکنه شده بود. ولی به علت خوبی آب و هوا مجددا توسط بومی های قبلی و ایالات مختلف از نو ساخته، تمدنی باستانی با زبانی متمایز از شهرها و روستاهای اطراف

نقشه ۱: موقعیت استان کرمانشاه، شهرستان کنگاور و روستای فش در نقشه ایران (نگارندگان)

میگذارند بعد زمانیکه میت را می خواهند دفن کنند ابتدا خاک سر قبر را داخل قبر میریزند و در پایان خاکسپاری، خاک ته قبر را که کنار گذاشته اند روی قبر می ریزند. زمانیکه بچه شیر خواری فوت کند به هیچ عنوان نمی گذارند مادرش به سر قبر طفل خود برود چون معتقدند بچه ناراحت می شود و به او در آن دنیا شیر نمی دهند، مردم روستا در آن دنیا درختی وجود که دارای شیر است و به شیر خواران شیر می دهد. زمانیکه میت به خواب یکی از نزدیکانش بیاید و در خواب اظهار دارد که گرسنه و ناراحت است، معتقدند میت خیرات می خواهد و در دادن خیرات برای او غفلت شده است. بهنگام تشییع جنازه، اگر در منزلی که در مسیر تشییع جنازه قرار دارد زن زائویی که به تازگی وضع حمل کرده زندگی می کند او را به همراه نوزادش به پشت بام می برند تا چله میت روی چله او نیفتد. اگر در منزلی تازه عروس باشد یعنی زنی که به تازگی ازدواج کرده و شخصی از آن خانواده بمیرد برای او چله بری می کنند تا او بچه دار شود. اولین فردی که قبر را می کند باید بعد از مراسم خاکسپاری با بیل دور تا دور قبر را خط بکشد. زمان کندن قبر، تاوقتی که میت

در سال ۱۳۷۷ خورشیدی هیاتی به شناسایی و مردم شناسی منطقه پرداخته است و نمونه های جالب اداب و رسوم خاکسپاری مردم منطقه را بیان کرده اند. "از لحاظ مذهبی جمعیت روستا همگی مسلمان بوده و بیش از نیمی از جمعیت آنها شیعه و بقیه اهل حق هستند. اعتقادات و باورهای جالبی در مورد مرگ و خاکسپاری در میان اهالی روستا رایج است برای مثال، هنگام تشییع جنازه از درب هر منزلی که رد شوند صاحب خانه، تمامی آبهای داخل ظروف خانه را خالی می کند زیرا معتقدند سنگینی میت روی آنها می افتد. زمانیکه لب رودخانه میت را می شویند تا چندین ساعت هیچکس از آب رودخانه استفاده نمی کند، چرا که به باور اهالی آب رودخانه پس از این شست و شو سنگین شده است. اگر کسی در روز خوب و آفتابی چون تابستان فوت کند معتقدند آن فرد به بهشت می رود چون مردم را اذیت نکرده است، اما اگر فردی در روز سخت زمستان فوت کند معتقدند دوزخی است. اهالی معتقدند زمانیکه فردی فوت می کند دنیایش زیر و رو شده است بنابراین خاک سر قبر را که ابتدا می- کنند کنار گذاشته همچنین خاک ته قبر را نیز کنار

و زاری کرد زیرا معتقدند قبر میت را آب می گیرند. سرپوشهای سیاه رنگ خود را برمی دارند تا میت جلوی چشمانش تاریک نباشد" (آرزومند صومعه سرایی، ۱۳۷۷).

۷ بررسی نقوش و علایم سنگ قبرستان کوفی روستای فش

شناخت اعتقادات و باورهای دینی مردمی که هیچ گونه سند مکتوب یا روایتی تاریخی از آنان در دست نیست، بسیار مشکل و گاه غیر ممکن می نماید. ولی با بررسی آثار به دست آمده از لایه ها و طبقاتی که باستان شناسان هویت آنان را معلوم می کنند، می توان با مقایسه برداشت های سایر محققان و مورخان، به منویات درونی اقوامی که در هزاره های تاریک تاریخ فراموش شده اند، پی برد (افشار فر، ۱۳۸۹: ۱۰). گورستان فش بیرون از روستا و در کنار امامزاده سید جمال الدین بن جعفر صادق و حسینییه روستا که مراسم تعزیه خوانی روز سوم شهادت امام حسین (ع) در آن به ثبت ملی رسیده قرار گرفته است، شیب عمومی گورستان ملایم بوده و جاده خاکی روستا به سمت زمین های کشاورزی از کنار آن می گذرد (تصویر ۱).

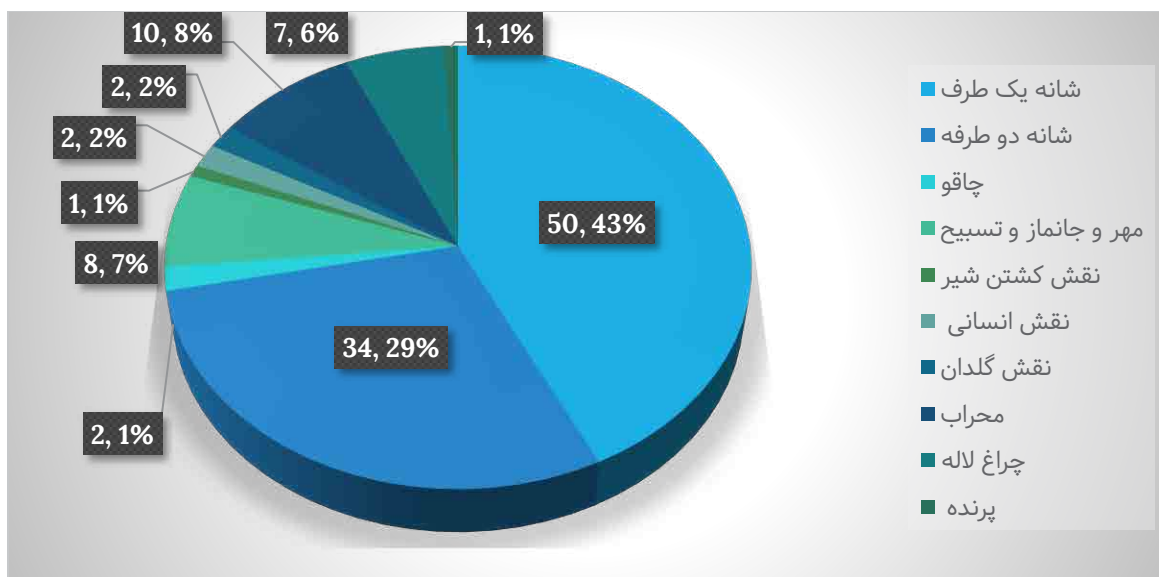
را می آورند داخل قبر یک بیل می اندازند تا خالی نباشد. بعد از دفن میت، تابوت را به خانه نمی آورند تا زمانیکه هوا تاریک شود. اگر فردی روز چهارشنبه فوت کند معتقدند بزودی فرد دیگری از فامیل و اقوام خواهد مرد بهمین دلیل مهره کبود یا یک چوب نیم متری به همراه میت دفن می کنند. زمانیکه چند نفر پشت سر هم فوت کنند معتقدند باید پشت سر نفر آخر یک کوزه خالی را بشکنند تا دیگر کسی نمیرد. زمانیکه فردی زنش یا شوهرش مرده باشد و اقدام به تجدید فراش کند روز عروسی یک کوزه پراز آب را روی قبر او می شکند تا او ناراحت نشود. بعد از خاکسپاری اولین بار که زنان عزادار به سر قبر بروند، بعضی از افراد دوست و فامیل مقداری از خاک مزار را مخفیانه بر سر عزاداران می ریزند تا آنها آرام گیرند و صبر و تحملشان زیاد شود. اگر شخصی شب چهارشنبه یا روز دوشنبه فوت کند او را به خاک نمی سپارند زیرا معتقدند مدیونی دارد و روز بعد از آن او را دفن می کنند. اگر چند نفر پشت سر هم و متوالی فوت کنند معتقدند نفر اول آدم حسودی بوده است. اگر فردی روز دوشنبه فوت کند معتقدند " باج " دارد و باید در روز دوشنبه کمتر ختم بگیرند و فاتحه بخوانند چون ممکن است فرد دیگری از آن خانواده از دست برود. اگر زمان به خاکسپاری میت به طول بینجامد و ستاره در آسمان پدیدار گردد و میت را دفن کنند معتقدند چند نفر دیگر به زودی خواهند مرد. نزدیک غروب نباید گریه

تصویر ۱: نمای عمومی گورستان فش دید از جنوب (نگارندگان)

مجموعه ۱۱۷ سنگ قبر دارای نقوش مختلف در گورستان دیده می شود، که از این بین نقش شانه یک طرفه (نشان مرد بودن متوفی) ۵۰ عدد، شانه دو طرف (نشان زن بودن متوفی) ۳۴ عدد، محراب ۱۰، مهر و جانماز ۸، چراغ لاله ۷ عدد است، علاوه بر اینها نقش انسانی، چاقو و گلدان هر کدام ۲ و نقش کشتن شیر و پرند هر کدام ۱ عدد فراوانی دارند (نمودار ۱)، در کنار این نقوش برخی نقوش مانند گل و .. نیز بر روی سنگ قبرها دیده می شود.

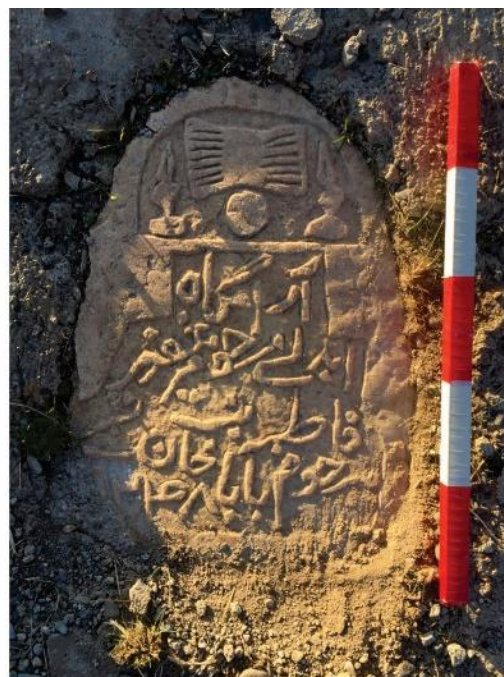
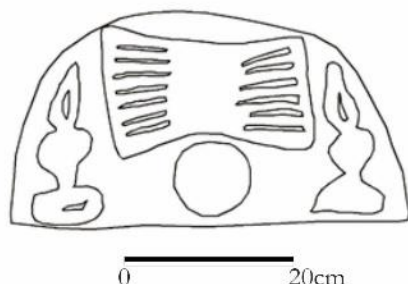
غالب تصاویری که روی سنگ قبرهای فش نقش بسته اند دارای معانی فلسفی خاصی هستند. بدون شک این تصاویر تحت تأثیر عقاید مذهبی، روایات و باورها خلق شده اند در میان نقوش های بی شمار و متنوع روی سنگ قبرها، تعدادی از نقوش به پیشه ها مربوط است و به نوعی شغل صاحب قبر را اعلام می کند. گاه علاوه بر داشتن مفاهیم خاص این علائم جهت افراد بیسواد که بتوانند حداقل زن و مرد بودن صاحب قبر را تشخیص بدهند حک می شد. در

نمودار ۱: درصد فراوانی نقوش بر روی سنگ قبرهای گورستان فش (نگارندگان)

در برگرفته است از پرتو شمع فروزان درون لاله بزدايند و به اين وسيله از خوف و وحشت قبر بکاهند (تصوير و طرح ۱).

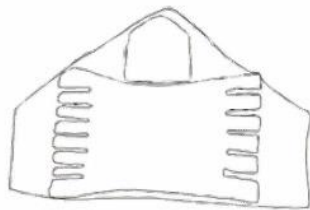
نقش چراغ لاله خاندان داغ دیده میت به دست سنگ تراش محل تصوير لاله ای بر گور او نقش می کنند، تا در عالم خيال نور به قبر وی بتابانند و ظلمتی را که در اندرون خاک و تنگنای قبر، مرده را

تصوير و طرح ۱: نقش چراغ لاله بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

برای اتصال انسان به خدا و مقدس است. (تصویر و طرح ۲).

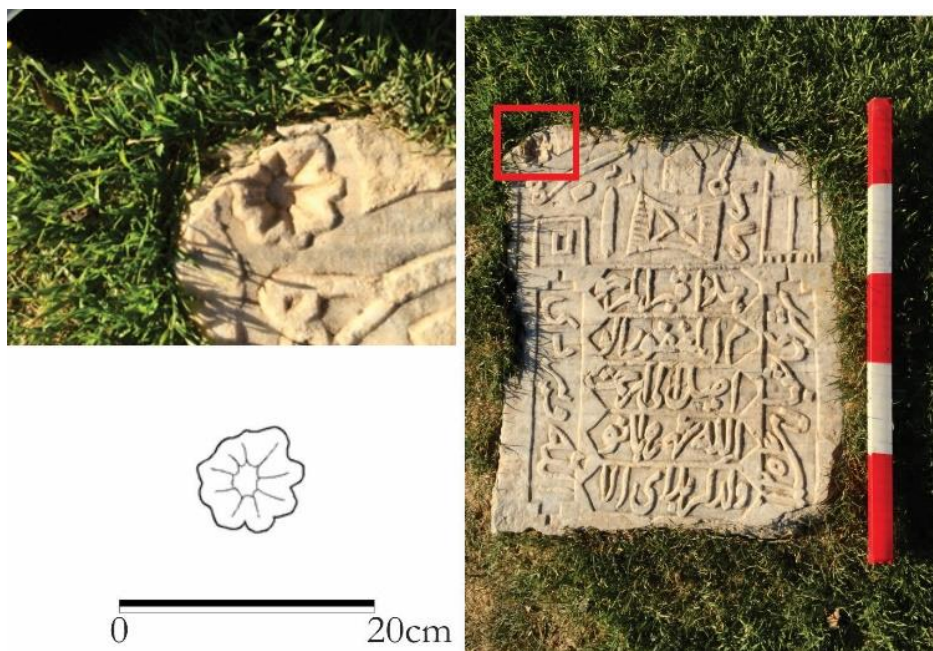
تصویر و طرح ۲: نقش محراب بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

نقش محراب منشا این طرح را می توان آیین میتراپیسم دانست که پس از اسلام نیز بر روی سنگ قبرها حکاکی می شد. محراب مکانی نمادین

درخت فقط از جنبه زیباشناسی و بدون انگیزه مذهبی بوده است. اما بعدها که مذهب با زندگی مردم درآمیخت این هنر نیز براساس آن شکل گرفت (مینوسپهر، ۱۳۹۲) (تصویر و طرح ۳).

نقش گل دارای سابقه تاریخی در حجاری هاست و در نقوش طاق بستان مربوط به دوره ساسانی نیز به فور دیده می شود. شاید بتوان گفت علت حجاری این نقوش در ابتدا پر کردن فضاهای خالی مد نظر بوده است و اهمیت دادن به گل و گیاه و

تصویر و طرح ۳: نقش گل بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

الله رجعت کرده و در گلدان ابدی جای گرفته اند و زمزمه حیات مجدد را ترسیم می کند. (صفی خانی و دیگران، ۱۳۹۳: ۷۱) (تصویر و طرح ۴).

نقش گلدان نقش گلدان بر روی سنگ قبرها را می توان سمبل آرامگاه و جایگاه اصلی دانست و گل و بوته در آن را نقش درگذشتگانی دانست که به سوی

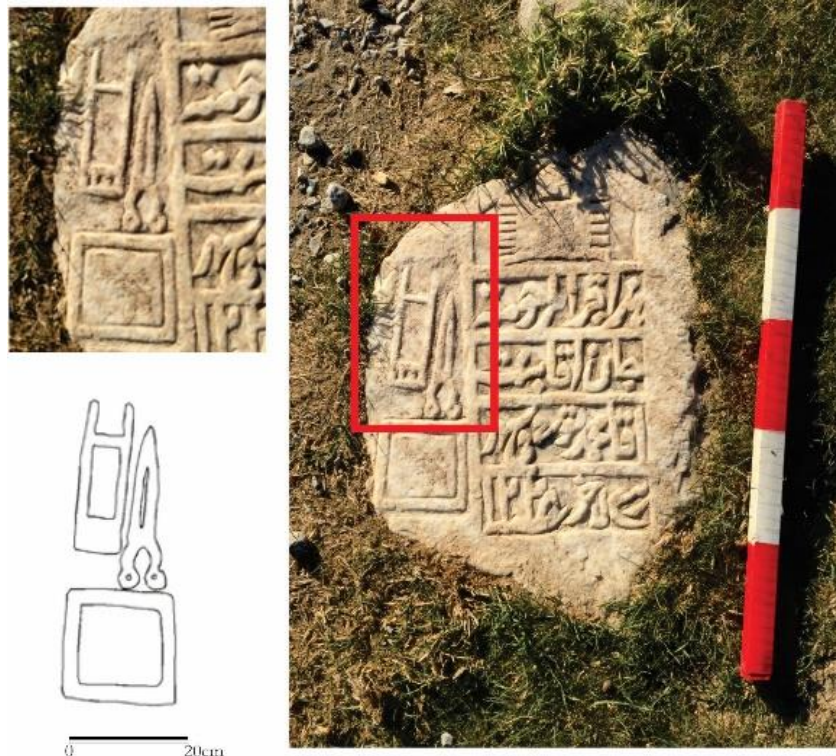

تصویر و طرح ۴: نقش گلدان بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

حیات نیز است. (صفی خانی و دیگران ، ۹۳ ، ۷۹)
(تصویر و طرح ۵).

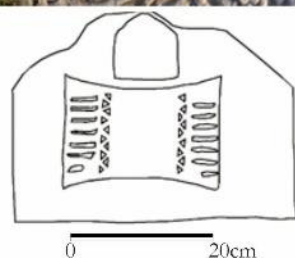
نقش قیچی از لحاظ نمادین قیچی علاوه بر شغل
متوفی که خیاطی بوده، نماد از مرگ و قطع رشته

تصویر و طرح ۵: نقش قیچی بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

دوطرفه علامت زن بودن میت است. (تصویر و طرح
۶).

نقش شانه علامت آراستگی متوفی است.
همچنین شانه یک طرفه نشانه مرد بودن و شانه

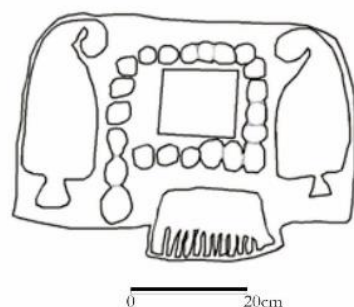

تصویر و طرح ۶: نقش شانه بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

و مربع و مهرهای متفاوت حکاکی شده است (تصویر و طرح ۷).

نقش مهر و جانماز علامت زهد و تقوی و حکاکی نقش مهر نشان دهنده آیین و مذهب شخص متوفی است. این نقش به صورت های گوناگون لوزی

تصویر و طرح ۷: نقش مهر و جانماز بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

شمشیر نماد نیرو، حفاظت، اقتدار، سلطنت، رهبری، عدالت، دلیری، قدرت، هوشیاری و نابودی جسمانی است (تصویر و طرح ۸).

نقش چاقو و شمشیر علاوه بر استفاده روزمره برای معیشت، مفهوم مرگ هم می دهد. بریدن به معنی جدایی، تقسیم و آزادی نیز از مفاهیم چاقو هستند.

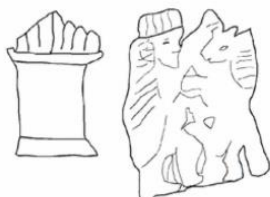

0 20cm

تصویر و طرح ۸: نقش چاقو بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

پرتو خورشید، پیروزی، دلاوری، روح زندگی، سلطنت، شجاعت، عقل، غرور، قدرت، مراقبت و مواظبت شناخته شده است (پویان، ۱۳۸۹: ۹۸-۱۰۶) (تصویر و طرح ۹).

نقش کشتن شیر، با ضربه خنجر در درگاه های کاخ تچر تخت جمشید نیز آمده است. شیر در باورها و اساطیر ملل جایگاه خاصی دارد و در هنر و فرهنگ بسیاری از ملت ها به عنوان سمبل آتش، پارسایی

0 20cm

تصویر و طرح ۹: نقش کشتن شیر با ضربه خنجر بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

حک شده است. این نقوش تماماً به صورت مذکر ترسیم شده اند (تصویر و طرح ۱۰).

نقوش انسانی از جمله نقوشی که به کرات بر روی سنگ قبرها دیده میشود نقش آدمی است که یا سوار بر اسب و شمشیر به دست در حال شکار است

تصویر و طرح ۱۰: نقش انسانی بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

تصویر و طرح ۱۱: نقش پرنده بر روی یکی از سنگ قبرهای روستای فش (نگارندگان)

پارچه قلمکار، قلمزنی، جلد کتاب ها و حتی روی سنگ قبرها و طرح فرش ها نیز جایگاه ویژه ای

نقش پرنده نقش پرنده در هنر ایران زمین بسیار مورد توجه بوده و به همین جهت بر روی سفال،

تعدادی از قبرها دیده می شود که می تواند تفسیری از پهلوانی متوفی به همراه داشته باشد، باید اشاره کرد برخی از این نقوش از جمله انسان در حال سوار، نقش گل های مختلف، نقش شیر و پرندگان در دیگر گورستان های دوره اسلامی مانند گورستان دارالاسلام شیراز در دوره قاجار دیده می شود (رضالو و دیگران، ۱۳۹۹) که می تواند نشان دهنده تداوم حکاکی نقوش با پس زمینه فکری مشابه در دوره ها و مناطق مختلف جغرافیایی ایران باشد.

حفظ گورستان های قدیمی به عنوان آثار فرهنگی و هنری باقی مانده از گذشتگان حائز اهمیت است. بر روی این سنگ قبرها شاهد نقش شدن فرهنگ عامه مردم دوران های مختلف به صورت نمادین هستیم. اهمیت مطالعه سنگ قبرها علاوه بر جنبه های هنری، به این دلیل است که بسیاری از آنها در حال نابودی و فرسایش هستند. در دوره اسلامی، سنت تدفین مسلمانان به روش دفن جسد در خاک انجام می شده است. این روش به تدریج از حالت سادگی و بی پیرایگی دوره های آغازین دین اسلام خارج شده و روی قبرها سنگ نبشته هایی مزین به نقوش و خطوط عربی یا فارسی قرار گرفت.

حجار چیره دست براساس جنسیت (مرد یا زن) و شغل و تبار و اشتها (جنگجو، مرد صاحب دیوان، و...) حکایت حال درگذشته را با نگارگری بر روی سنگ قبر به خوبی برای ما به یادگار گذاشته و از این رهگذر ما می فهمیم که در این منطقه زندگی و مناسبت های اجتماعی چگونه بوده است. با بررسی صورت گرفته بر روی سنگ قبرهای قبرستان روستای فش می توان نتیجه گرفت که فرهنگ مردم این خطه از ایران مستقیماً بر روی نقوش حک شده تاثیر گذار بوده، برای نمونه می توان به نقش های همچون شمشیر، تفنگ، خنجر، و... اشاره کرد که با روحیات اخلاقی این مردمان دلیر وابستگی خاصی دارد.

داشته، نقش پرندگان نشانه ایست از پرواز و اوج گرفتن که در فلسفه و عرفان نشان از عروج روح انسان و پرواز به سوی عالم غیر مادی دارد. پرنده سمبل آزادی و رهایی روح از بند تن و عالم خاکی است. نقش پرنده معمولاً به همراه شاخسار و گل که اشاره ای به رمز زندگی و حیات دارد، با یک مفهوم مشترک در کنار هم قرار می گیرند. برخی بر این باورند که پس از مرگ و جدایی روح از بدن، روح به شکل پرنده در می آید. «پرنده نماد گستره روح است و در ایران باستان، مرغان و پرندگان، مظهر ابر و پیک باران بوده اند» (صفی خانی و دیگران، ۱۳۹۳: ۷۴) (تصویر و طرح ۱۱).

۸ بحث و نتیجه گیری

چنانچه مشاهده شد، بیشترین موارد بازمانده از نقوش گورستان را می توان نقوش شانه دانست که در مجموع دو فرم آن نزدیک به ۸۵ درصد کل نقوش را در می گیرد، این دو فرم که نشان دهنده جنسیت متوفی هستند می توانند نشان دهنده اهمیت جنسیت متوفی در باورهای مردمان روستا باشد، نقوش چاقو و خنجر و تفنگ بر روی سنگ قبرها که غالباً بر روی سنگ قبرهای مردان ایجاد می شده پس از شانه بیشترین فراوانی را در میان نقوش نشان می دهد، این می تواند نشان دهنده روحیه جنگاوری و پهلوانی مردمان روستا در طی زمان باشد، پس از این نقش مهر و جانماز و تسبیح که گاهی میتواند نشان دهنده مذهب تشیع متوفی باشد، وجود چراغ لاله بر روی سنگ قبرها نیز می تواند نشان دهنده باورهای پس از مرگ باشد چراکه این نقش جهت ایجاد روشنایی برای دنیای تاریک قبر متوفی بصورت نمادین بر روی سنگ قبرها نقش می شده است، نقش کشتن شیر که از قدیمی ترین نقش های باستانی خاور نزدیک به شمار می رود نیز بر روی

منابع

زنده دل، حسن، ۱۳۸۷، راهنمای ایرانگردی استان ها و شهرها، نشریه کاروان جهانگردان، تهران.

سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، فرهنگ جغرافیایی آبادیهای کشور جمهوری اسلامی ایران کرمانشاه، جلد ۴۶، ۱۳۷۴، انتشارات سازمان جغرافیایی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح. تهران.

صفی خانی، نینا، احمدپناه، سید ابوتراب؛ خدادادی، علی، ۱۳۹۳، نشانه شناسی نقوش سنگ قبور قبرستان تخت فولاد اصفهان (با تاکید بر نقوش حیوانی شیر و ماهی)، نشریه هنرهای زیبا- هنرهای تجسمی، دوره ۱۹، شماره ۴.

فکوهی، ناصر، ۱۳۸۳، انسان شناسی شهری، نشر نی، تهران.

کامبخش فرد، سیف الله، ۱۳۸۶، معبد آناهیتا کنگاور؛ کاوشها و پژوهشهای باستان شناسی و بازسازی و احیای معماری معبد ناهید و تاق گرا؛ انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، چاپ اول، تهران.

مینوسپهر، مریم، ۱۳۹۲، بررسی تطبیقی نقوش سنگ مزارهای استان فارس و هرمزگان با تأکید بر ۴ آرامستان دارالسلام شیراز، لار، بستک، بندر عباس، پایان نامه کارشناسی ارشد صنایع دستی، دانشگاه علم و هنر (منتشر نشده).

نیکزاد، میثم، ۱۳۸۹، ارزیابی پیشنهادات ارائه شده درباره بنای موسوم به معبد آناهیتا در کنگاور، مجله پژوهش های باستان شناسی مدرس، شماره سوم.

آرزومند صومعه سرایی، شهین؛ جواهری، شهلا و رهو، روشنگ؛ ۱۳۷۷، مردم نگاری شهرستان کنگاور، سازمان میراث فرهنگی کشور میراث فرهنگی استان کرمانشاه پژوهشهای مردم شناسی.

افشار فر، ناصر، ۱۳۸۹، بررسی باورهای دینی مردم تپه حصار دامغان براساس تدفین اموات، رشد آموزش تاریخ، دوره ۱۱، شماره ۴، تهران.

باورسائی، عباس؛ مریم طاهر آبادی، ۱۳۹۲، معرفی و بررسی سنگ قبرهای اسلامی، قبرستان روستای فش (موجود در موزه کنگاور)، همایش بین المللی باستان شناسان جوان، تهران.

پویان، جواد، مژگان خلیلی، ۱۳۸۹، نشانه شناسی نقوش قبرستان دارالسلام شیراز، کتاب ماه هنر، شماره ۱۴۴.

پیرحیاتی، محمد، ۱۳۸۵، مقدمه ای بر اساطیر، دفتر نشر و پژوهش سهروردی، چاپ اول، تهران.

خاراکیسی، ایزیدور، ۱۳۹۱، ایستگاههای پارتی (کهن ترین متن مکتوب جغرافیای ایران باستان)، ترجمه فیروز حسن زاده، گنجینه هنر، تهران.

رضالو، رضا، اسماعیل معروفی اقدم، کریم حاجی زاده، بهروزافخمی، لیلا خانی و لیلا سرحدی، ۱۳۹۹، تاثیر باستان گرایی و ملی گرایی بر نگاره های سنگ قبور دوره قاجار گورستان دارالسلام شیراز، مطالعات باستان شناسی پارسه ۱۳ (۴)، ۱۶۱-۱۸۰.

روzbهانی، فرشته، ۱۳۸۳، تاریخ کنگاور، انتشارات نسیم حیات، قم.